

TRANSCRIPT: HET GROTE GESPREK.

Voice-over: Dit is een podcast van Wintertuin.

Voice-over 2: Welkom bij het grote gesprek, het live-equivalent van het voor-gesprek. Dit is een podcast van het Wintertuinfestival, het literaire festival dat jaarlijks in Nijmegen plaatsvindt. In het grote gesprek op 18 april 2022 in Doornroosje in Nijmegen zijn 3 gast-auteurs live met elkaar in gesprek gegaan, samen met schrijver en psycholoog Marjolein Visser over de kracht van fictie. Vandaag het laatste deel. Het grote gesprek met Connie Palmen, Hannah Bervoets en Sinan Çankaya.

#1: We zijn klaar, allemaal, voor ‘het grote gesprek’! De afgelopen maanden konden jullie ook, als het goed is, via Spotify of andere podcast-apps, konden jullie al luisteren naar de voor-gesprekken die Marjolein Visser aanging met vier schrijvers. Marjolein Visser is zelf schrijver en psycholoog en ze sprak vier specialisten. Zij ondervroeg hen, vier schrijvers, over fictie. De toekomst van fictie. Wat is fictie eigenlijk en wat moeten we daar in godsnaam mee? Wat betekent het? En ze sprak: Connie Palmen, specialist op het gebied van fictie, gebaseerd op waargebeurde personen en events. Ze sprak Hannah Bervoets, specialist op gebied van onversneden, pure fictie. Ze sprak verder ook met David van Reybrouck, een literair non-fictie schrijver, die er vandaag niet bij is – alvast gezegd. Sinan Çankaya, dat is dan weer een aanstormend, essayistisch, non-fictie-talent. Nou, wat ik al zei: David van Reybrouck, die is er niet bij vandaag. Er waren al genoeg Vlamingen. Maar die drie anderen wel en daarvoor maak ik nu heel graag plaats! Uit de coulissen, hier voor u, in willekeurige volgorde: Marjolein Visser, Connie Palmen, Hannah Bervoets en Sinan Çankaya.

Marjolein Visser: Zo, ga lekker zitten. Ik wil alvast jullie welkom heten. We zijn met een hele grote groep nu en eh, ja, fantastisch om te zien! En eigenlijk ook wel een beetje terecht denk ik, want we hebben hier drie ontzettend bijzonderen schrijvers. Ik mag ze bevragen over fictie, non-fictie en fictie gebaseerd op waargebeurde events en bestaande personen. We gaan het hebben over hoe die... wat je daarmee kan in de maatschappij, waar we misschien behoefte aan hebben. Maar ik wil het ook even met hen, met jullie – ik draai me even naar jullie toe – persoonlijk hebben over, ja, waarom jullie voor die vormen kiezen en eigenlijk ook waarom jullie er zo goed in zijn. Want dat zijn ze. Om even een paar leuke feitjes te noemen: Hannah Bervoets hier in het midden won de J.M.A. Biesheuvelprijs in 2022, heel recent dus nog, met haar fictie verhalenbundel ‘Een modern verlangen’. Connie Palmen, groots bekroond met van alles, maar bijvoorbeeld met – jij zegt het ***naar Connie*** – met de Libris literatuurprijs, zij won in 2016. Is sinds kort beland op de longlist voor de Dublin Literary Award. De Engelse vertaling daarvan. Dus ook groot nieuws. En Sinan Çankaya schreef zijn essay ‘Mijn ontelbare identiteiten’ en voor dit boek won hij prompt afgelopen tijd de Jan Hanlo essayprijs en ook de sociologische bril. Dus volgens mij zitten we hier met het neusje van de zalm op het gebied van al deze schrijfvormen. Ik vind het in ieder geval heel erg leuk om jullie weer te spreken. We hebben elkaar al gesproken in de zogenaamde ‘voor-gesprekken’, die zijn uitgekomen op een podcast (onder andere te luisteren op Spotify). Ik ben heel even benieuwd wie van jullie al de gelegenheid heeft gehad om naar een of meerdere van deze gesprekken te luisteren...? Ja? Oké, ik zie een paar handen. Voor degene die het nog niet heeft geluisterd, jullie kunnen het nog terugluisteren op Spotify of op andere plekken. Daarin vertellen deze drie schrijvers nog extra specifiek over hun eigen werk en waarom zijn schrijven wat ze schrijven en hoe ze dat doen. Maar goed, ik ga een beetje terugkomen op een aantal dingen die zijn gezegd in die gesprekken. Maar, ik ga het zo doen dat ook als u ze niet heeft geluisterd u het goed kunt volgen. Let op. Zijn jullie, want jullie wonen allemaal in Amsterdam, zijn jullie wel eens vaker in Nijmegen? Of...

Sinan Çankaya: Dit is voor mij een thuiswedstrijd. Ik ben in Nijmegen geboren en getogen. Oh? Applaus? Dank je! Dank je! Heb ik niet veel voor moeten doen. Maar tot mijn achttiende heb ik in Nijmegen gewoond.

Marjolein Visser: En voetbal bij NEC. Op hoog niveau. Ja ja, van alles. Maar, ja, heerlijk dat jullie er zijn. Ik wil even met het persoonlijke beginnen: Waarom schrijf je in de vorm waarin je schrijft? En ik wil beginnen bij Hannah, bij jou.

Hannah Bervoets: Oh, wat erg dat je bij mij begint. Want ik zei net in de coulissen: ‘ik vind dit een heel lastig onderwerp’. Omdat het zo een beetje abstract is en toen ik begon met schrijven - ik citeer dan – omdat ik dan ‘pure fictie’ zou maken, maar toen ben ik helemaal niet gaan zitten om te denken van “nou, wat kan ik allemaal maken? Non-fictie, autofictie, pure fictie...” Dat was helemaal geen bewuste keus voor mij. Ik ging gewoon zitten. Ik dacht ik ga een boek schrijven. Toen kwamen er allemaal ideeën bij me op en die ben ik gaan uitwerken. En ja, ik heb eigenlijk nooit de aandrang gehad om non-fictie in boekvorm te maken of iets dat meer naar autofictie neigt. Ja, ik heb nooit daar hard ‘nee’ tegen moeten zeggen. Dus ik heb nooit dat twijfel-moment gehad en als ik dat wel heb gehad dan had ik argumenten kunnen hebben, maar ik heb dus helemaal geen argumenten. Ik heb eigenlijk... ja...

Marjolein Visser: Nee, maar je zit hier wel als mens en dat brengt mij op het citaat, wat ik graag zou willen voorlezen, van iets wat in het voorgesprek naar boven kwam en dat is dit, ik vond dat heel mooi, hoe je dat zei: “Een verhaal en hoe je het opschrijft is altijd het resultaat van wie je bent. Als ik zeg dat ik het boek van iemand anders had willen schrijven zeg ik eigenlijk dat ik iemand anders wil zijn.”

Hannah Bervoets: Ja... Ja!

Marjolein Visser: Je staat er nog steeds achter?

Hannah Bervoets: Nou, ja. Dat grijpt ook een beetje terug met wat ik net... had ik een kleine slag om de arm met ik ‘zou’ alleen pure fictie schrijven. Dat vertegenwoordig ik hier dan. Maar kijk, ik denk dat elke roman autobiografisch is. Ik denk dat iets niet alleen maar autobiografisch is als er autobiografische details in staan, of hele letterlijke dingen die hebben voorgevallen in het leven. Ik denk dat mijn werk ook autobiografisch is, maar het is lastiger aan te wijzen waar dat hem in zit, maar het gaat over mijn obsessies, mijn ideeën, mijn interesses. Ja.

Marjolein Visser: De laatste boeken die ik van jou heb gelezen, bijvoorbeeld wat wij zagen, ‘Modern verlangen’, ‘Welkom in het rijk der zieken’... daar vertel je verhalen die niet letterlijk gaan over Hannah Bervoets, maar als ik je zo begrijp leren we je daar misschien wel in kennen? Als we die boeken lezen.

Hannah Bervoets: Ja, ik leer ook mezelf wel kennen. Ja, niet door en door natuurlijk, maar ik denk als je al mijn werk achter elkaar leest... dat doe ik weleens bij schrijvers. Dat is som best wel een deceptie, want dan zie je dat mensen zich vaak herhalen. Auteurs herhalen zichzelf vaak thematisch gezien. Of – dat hoeft geen deceptie te zijn – maar je gaat dingen zien en ik denk dat dat in mijn geval ook wel geldt. Ik ben met bepaalde dingen bezig en als jij dan vraagt, net al zo’n vraag van waarom maak je fictie? Waarom ben je daar nou mee bezig? Dat weet ik niet. Dat is misschien een vraag voor een psycholoog, maar ik merk wel dat dingen heel erg terug komen bij mij. Thema’s.

Marjolein Visser: Ja, herken jij dat, Sinan, in jouw werk? Dat je eigenlijk een beetje, wat Hannah ook benoemd, je bent wat je schrijft. In jouw boek maak je het heel persoonlijk. Jij komt wel letterlijk terug in jouw boek, maar ook bijvoorbeeld mensen van jouw middelbare school worden

soms met naam en toenaam genoemd. Toen ik het las dacht ik: ja, jou leer ik hier wel mee kennen, maar ik ben eigenlijk heel benieuwd hoe je dat zelf ziet.

Sinan Çankaya: Nou ja, je leert een facet kennen van wie ik ben. Een deel van wie ik ben, maar de persoon in het boek dat ben ik niet. Het is een personage. En dat is ook wel hoe ik het boek uiteindelijk heb geschreven. Dus ik heb wel... mijn boek is nadrukkelijk non-fictie, maar het verhaal is een construct. Ik heb nagedacht over waar begin ik, waar ga ik naartoe, ik word uitgenodigd voor het jubileum van mijn oude middelbare school. Daar kom ik mijn oude geschiedenisleraar tegen. Dat zijn allemaal keuzes die je maakt in het verhaal.

Marjolein Visser: Ja, wel waargebeurd, maar geselecteerd.

Sinan Çankaya: Waargebeurd, in die zin niet strikt autobiografisch, omdat ik zelf wel vooral bezig was met het vertellen van een ander verhaal, een groter verhaal. Dat begint bij mij ook gewoon... ik ben antropoloog en je wordt binnen de antropologie ook gedwongen om na te denken over je plaats, je stamplaats als het ware, in relatie tot andere, tot de samenleving, cultuur, enzovoorts enzovoorts. Ik vertel een persoonlijk verhaal, maar het is uiteindelijk een vehikel voor theorie. Maar die theorie die heb ik licht proberen te houden. Omdat ik... uiteindelijk stoorde de conventies van de wetenschap mij ook. Die beknelde mij. Om die reden wilde ik een verhaal vertellen. Maar het is autofictie, het is gefictionaliseerd. Er zitten hele duidelijke, historische onderdelen in. Want ik ben ook de archieven in gedoken, dus het is uiteindelijk een mengvorm.

Marjolein Visser: Dan ga ik naar Connie, die hier naast me zit. Ik voel me een beetje bezwaard om te zeggen, Connie. Ik ben namelijk... al sinds mijn dertiende kreeg ik 'De vriendschap' voor mijn verjaardag. Sindsdien elk jaar herlezen. Dus ik heb een beetje het gevoel om te zeggen 'mevrouw Palmen' en 'U'.

Connie Palmen: Mag ook.

Marjolein Visser: Maar ik ga het gewoon proberen! Connie! Ik heb een vraag voor jou.

Connie Palmen: Ik zit er echt op te wachten.

Marjolein Visser: Ja, precies. Nou, dat is mooi. We horen nu over fictie en ook bijna aan de wetenschap grenzende non-fictie... jullie zijn allemaal schrijvers. Jij hebt ook essays geschreven zoals bijvoorbeeld 'De zonde van de vrouw' maar ook veel romans gebaseerd op waargebeurde dingen en bestaande personen, niet op de laatste plaats jijzelf. Maar zijn jullie nou eigenlijk, want jullie heten allemaal schrijver, maar hebben jullie eigenlijk wel hetzelfde vak? Als jullie zoveel verschillende...

Connie Palmen: Ja hoor. Ja. Ja als je schrijft en je boek is gepubliceerd dan mag je jezelf een schrijver noemen. Niet per se een goede schrijver, maar je mag je wel een schrijver noemen. Een boek maakt jou tot schrijver zoals een kind jou tot moeder of vader maakt. Dat is een... zo zit dat spel in elkaar. Dus ja, Hannah is een schrijver en Sinan ook. En ik ook. Tot mijn grote vreugde.

Marjolein Visser: Ja. En over dat fictie en non-fictie... we zitten al een beetje te zoeken van wat is dat nou precies?

Connie Palmen: Ik niet hoor. Ik zoek daar niet zo naar. Je zegt: leer je iemand kennen? Ik denk dat mensen eigenlijk alleen te kennen zijn door hun daden, uiteindelijk. Natuurlijk krijg je een beetje een idee van hoe iemand is als je een boek leest, maar toch vooral van hoe iemand binnenwereld in elkaar zit en dat geeft niet per se een garantie voor of de daden van iemand ook goed... of je een

goed iemand bent of geestig iemand. Sommige mensen schrijven heel geestig en zijn toch in een gesprek buitengewoon saai. Ik heb het echt meegemaakt. Ik heb het meegemaakt. Het is ongelooflijk. Dat je denkt: jee, zo'n geestige schrijver en je zit een half uur... je denkt: ik wou dat ik naar huis mocht. Het komt echt voor. Dus het is ook meer de bedoeling, of althans niet de bedoeling, het is niet een doel van schrijven om jezelf kenbaar te maken aan iemand. Je hebt net als wat Sinan noemt en wat Hannah altijd nastreeft: je bent ook bezig met iets groters. Tenminste, de goede schrijvers. Want breek me de bek niet open, maar goed.

Marjolein Visser: En over dat grotere. Jij zei tegen mij: "ik heb geen fantasie", zei je, "ik heb voorstellings- en inlevingsvermogen. Wat andere mensen fantasie noemen, noem ik voorstellings- en inlevingsvermogen."

Connie Palmen: Ja, ik heb altijd heel erg moeite gehad met het woord 'fantasie'. Omdat ik toch denk 'Efteling-sprookjes', 'kinderspelletjes', of dat iemand zegt "een fantasie-rijke vrouw", daar maak je mij doodongelukkig mee als je dat zegt. Die dragen ook malle kleren en zo. Dat zijn hele erge mensen. Ik hou helemaal niet van mensen met fantasie. Maar voorstellingsvermogen en inlevingsvermogen, daar begint natuurlijk alles mee. Ik denk dat je als schrijver als kind misschien geen fantasie hebt, maar heel veel ziet in je omgeving, in je dorp, in je school, in je klas, bij de juffrouw, bij medeleerlingen. En dat ben je aan het verwerken, daar ga je niet over fantaseren. Ik heb nooit fantasieën gehad over mijn juffrouw. Niet mogelijk. Elke fantasie stopte bij de blik op deze vrouw. Maar ik kon me wel voorstellen. Ik kon me iets voorstellen uit de manier waarop ze met ons omging, met zo'n klas van 12 meisjes en hoe ze voor haar moeder zorgde alleen in het dorp. Ik kon me wel iets voorstellen bij dat leven. Gelukkig had ik geen fantasieën over haar. Dat zou ik bijna willen zeggen. Dat is me bespaard gebleven.

Marjolein Visser: Helder, helder. Ik heb zitten nadenken over onze voorgesprekken en ik heb daar een soort voorzichtige les uit getrokken. Want er is mij dus gevraagd 'bespreek wanneer kiezen schrijvers nou voor welke vorm, fictie of non-fictie?' En toen dacht ik, wat mij opviel, is dat het motieven om te schrijven misschien wel kunnen verschillen en dat je in sommige gevallen dan andere keuzes maakt. Bijvoorbeeld Sinan, vertelde jij mij, "een motief voor mij om te schrijven was dat ik woedend was", bijvoorbeeld op die middelbare school-docent die racistische opmerkingen maakte. En toen ik jouw essayistische boek las, dacht ik: ik ben ook woedend en ik wil ook iets doen zelf. Ik voelde me ook aangesproken, je sprak de lezer eigenlijk ook letterlijk aan. Toen dacht ik, maar dit is misschien ook misschien een vraag aan wie maar van jullie wil antwoorden, als je de lezer letterlijk wil aanspreken, als je verandering teweeg wil brengen, is dan non-fictie, zoals Sinan heeft gedaan, een betere vorm? Of kan dat ook met fictie?

Connie Palmen: Mag ik even ingrijpen? Ik ben de oudste he? Fictie, of non-fictie is in zekere zin geen vorm. Het is eigenlijk een keuze voor een stijl. Je vermengt ze ook. De kleine essays... fictie blijft zo'n moeilijk begrip en non-fictie, maar ik begrijp wel wat je wil vragen, dus ik weet zeker dat, ondanks mijn ingreep, dat Sinan daar best op kan antwoorden.

Sinan Çankaya: Volgens mij, gaat het dan uiteindelijk toch ook over: is dit waar, of niet? Pretendeert hier de auteur de waarheid vast te grijpen en is het op de werkelijkheid berust? Volgens mij is dat toch... nog steeds als we daar bij stil staan en gaan inzoomen, dan is dat ontzettend wankel. Heel veel non-fictie maakt dus gebruik van literaire technieken. Dat doe ik in mijn boek ook. Maar uiteindelijk, het etiket 'dit is non-fictie' was voor mij wel belangrijk. Omdat ik wel dus een pretentie heb dat ik de waarheid benader. Ik bevind me op glad ijs, in tegenstelling tot fictie wat dan toch wel het idee heeft van het is gebaseerd op voorstellingsvermogen. Het kan nog altijd berusten op waargebeurde elementen, maar ik denk dat dat etiket, dat label, van dit is waar, of dit benaderd de waarheid, dat vond ik zelf wel heel erg belangrijk. Maar uiteindelijk had ik dit verhaal natuurlijk ook, of niet 'ik' per se, dit verhaal had natuurlijk prima gepast in een fictieve vorm.

Marjolein Visser: Ja. Het doet me denken aan iets wat Joseph Campbell zei, de verhalenkenner die dat heeft bestudeerd. Die zegt een verhaal gebaseerd op de werkelijkheid wint aan kracht. Is dat iets wat je hebt overwogen, wat je hebt meegenomen?

Sinan Çankaya: Nou ja, voor mij was het niet zo'n bewuste keuze. Het hele idee van een keuze suggereert, alsof ik daar heel diep over heb nagedacht. Ik kom uit de wetenschap. Als u zich afvraagt wat ik hier op het podium doe, diezelfde vraag stel ik mezelf trouwens ook. Voor mij was het dus veel natuurlijker, organischer bijna, om te kiezen voor non-fictie als vorm. Waarbij ik wel al wilde experimenteren met die fictieve elementen.

Marjolein Visser: Hannah, jij hebt verschillende prachtige boeken geschreven waaronder het boek 'Welkom in het rijk der zieken'. Dat gaat over omgaan met – ik chargeer het even – omgaan met chronisch ziek zijn en met pijn hebben. Nu, ben jij heel open over het feit dat jij zelf een bindweefsel-aandoening hebt. En in dat boek praat je niet over die specifieke aandoening, maar het gaat vooral over een man met het Q-koorts-vermoedheidssyndroom. Waarom heb je ervoor gekozen om een man te gebruiken die zo'n vergelijkbaar iets heeft meegemaakt als jij en kun je daar iets over zeggen?

Hannah Bervoets: Dat is grappig want als het gaat over dit soort dingen, van in hoeverre is mijn fictie gegrond in de werkelijkheid, komt dit boek altijd bovendrijven. Het gaat over chronisch ziek zijn. Het is een avonturen verhaal over chronisch ziek zijn, wat al heel tegenstrijdig klinkt. En dan ligt het autobiografische moment, of element, heel erg op de oppervlakte. Ik heb ook een chronische aandoening, mijn hoofdpersoon ook, vaak denken mensen dat dit mijn persoonlijkste boek is. Terwijl, ik heb ook een boek geschreven over, ik heb zelfs twee(!) boeken geschreven, over ernstig liefdesverdriet. Op momenten dat ik ernstig liefdesverdriet had. Dus die boeken zijn echt net zo autobiografisch, noem het maar even zo, zo niet nog persoonlijker. Dus alleen dit boek, nou, niet iedereen is chronisch ziek en iedereen heeft wel eens ernstig liefdesverdriet gehad, dus in die zin wordt dit er dan uitgepikt. En mensen vragen ook van waarom niet je eigen aandoening? Nou, mijn aandoening heet 'het syndroom van Ehlers-Danlos. Ja, ik vind dat heel moeilijk om weer helemaal te beargumenteren, maar dit is helemaal niet bij me opgekomen, omdat ik dus wel heel erg van die fictie-vorm hou. Van het – nou ja, dat vind ik mooi gezegd van Connie – het voorstellen en het inleven. En dan, als ik mijn aandoening zou doen, dan zou ik mijn aandoening doen, maar ik zou dus nooit over mezelf willen schrijven, dus dan zou het iemand zijn met mijn aandoening maar die dan net weer andere symptomen heeft. Waarbij het verloopt dan net weer anders is, dat voelde heel raar. Bovendien ging het mij niet over een boek over mijn aandoening. Het ging mij over een boek... het ging mij eigenlijk om de vraag: kan je de ervaring van het chronisch ziek zijn in een verhaal gieten. Omdat de meeste boeken over ziek zijn, hebben best wel een vast verloop, een vast narratief. Iemand krijgt een diagnose, als we het hebben over fictie, iemand wordt zieker, iemand wordt beter of gaat dood. En vaak is het ook nog eens beschreven door de ogen van niet degene die ziek is zelf, maar door iemand die naast hem staat. Dat is eigenlijk de bekendste, bijna Hollywood-achtige vorm, van narratieven over ziek zijn terwijl in Nederland is meer dan vijftig procent van mensen boven de 40 heeft een of meerdere chronische aandoeningen. Van de mensen boven de 70 is het iets van tachtig procent. En die ervaring is heel moeilijk in een narratief te gieten, omdat iemand krijgt een diagnose, iemand wordt ziek, iemand wordt zieker of niet, oké, waar gaat het verhaal dan naartoe? Dus dat was voor mij de vraag en de aandoening. En daarnaast heb ik natuurlijk mijn diagnose al zestien jaar of zo. Dus ik heb ook die zestien jaar ervaring, wat ik ook wel een uitdaging vond, om die te gebruiken. Dus zo is dat boek ontstaan. Het is grappig dat je Joseph Campbell noemt, want het boek heeft twee verhaallijnen, een lijn in een heden waar mijn hoofdpersoonage – die lijdt aan het Q-koorts vermoedheidssyndroom waarvan de belangrijkste symptomen pijn en vermoeidheid zijn, daarom heb ik dat gekozen omdat de belangrijkste symptomen van veel chronische aandoeningen zijn pijn en vermoeidheid – maar een verhaallijn speelt in het heden en een in een andere verhaallijn komt hij in een Alice in Wonderland-achtige wereld terecht waar hij de

uitgang probeert te vinden. Susan Sontag is zijn tourguide. En dat verhaal is gebaseerd op een hele bekende narratieve theorie van Joseph Campbell. Hij heeft ooit een boek geschreven, ik geloof in de jaren 50, 60, over hoe het perfecte verhaal in elkaar zou steken. Die heeft dan iets van achttien elementen op een rij gezet. Er is een held, hij wordt geroepen, hij wil eerst niet en daarop zijn onder andere gebaseerd: Star Wars en The Lion King. Dat zijn eigenlijk dezelfde verhalen en die heb ik dan weer daarin gegoten omdat ik het leuk vond om te spelen met een oernarratief op een verhaal over chronisch ziek zijn wat geen verhaal kan zijn. Zogenaamd. Dus voor mij is dat wat het boek is. Maar voor de buitenwereld, want toen moest ik er interviews over gaan geven, mocht ik er interviews over geven moet ik zeggen want dat is natuurlijk een voorrecht dat ik erover mag praten. Dan komt dat andere aspect, dat persoonlijke, weer meer naar voren. En jij (**Marjolein**) zei net 'je bent er heel open over' en dat klopt ook wel, maar ik kon het anders. Want ik kon niet zeggen 'oh ja, ik heb allemaal research lopen doen naar revalidatieklinieken...' dan zou ik liegen en dat vind ik moeilijk.

Marjolein Visser: Is het niet misschien ook niet een beetje irritant dat mensen zoals ik vragen: wat is hier nou van waar?

Hannah Bervoets: Nee, ja, ik begrijp het wel. Want het gaat weer over... als ik een schrijversinterview lees in het Volkskrant magazine, dan wil ik ook die hele scheiding lezen. En toen was je in de goot... daar haal ik dan ook troost uit. Dus ik neem het niemand kwalijk. Ik ga hier echt niet zitten en zeggen van 'nou, alle schrijvers interviews zouden alleen maar over vorm en techniek moeten gaan.' Dat vind ik ook interessant, maar ik ben een vak-idiot. Dus ik snap ook wel... dus ik begrijp het wel. Maar ja, voor mij is het meer dan dat.

Marjolein Visser: Duidelijk. Ik heb nog even iets voordat we het even uit het persoonlijke gaan halen. Wat mij opviel in de gesprekken met jou, Connie, en Sinan, was dat verhalen gebaseerd op werkelijk gebeurde dingen of bestaande personen, dat dat best wel iets gevaarlijks heeft. Dat daar mensen ook op reageren uit de echte wereld, wel eens. En Connie, jij zei mij iets wat ik heel bijzonder vond, wat me heel erg is bijgebleven en dat wil ik graag even voorlezen. Je zei: "ik ben als schrijver per definitie indiscreet. Een verrader, onthuller, ontdekker. Schaamtevol, omzichtig, discreet, introvert in de omgang misschien, maar zodra ik de pen oppak ben ik een Judas en zo moet het ook zijn." Kun je daar iets over vertellen?

Connie Palmen: Goed in de paastijd, paasmaandag.

Marjolein Visser: Ik denk ik gooi hem er in.

Connie Palmen: Gooi hem er in. Goed hoor. Ja, nee elke schrijver is een Judas. Er is een hele beroemde uitspraak van Czesław Miłosz, die heeft ooit de nobelprijs gewonnen, ik heb verder nooit een boek van hem gelezen. Maar deze ene zin ken ik wel en dat is: als een schrijver in een gezin geboren wordt, is het gedaan met dat gezin. En dat is zo.

Marjolein Visser: Waarom is dat zo?

Connie Palmen: Daar kunnen de kinderen van Thomas Mann ook over meepraten. Waarom is dat zo? Omdat je... ja dat is niet per se... dat is een mooie uitspraak, maar je bent natuurlijk niet als je geboren bent in een gezin erop uit om dat gezin kapot te maken. Maar: je gaat wel manieren zoeken om datgene waar je je hele jeugd over zweeg tot uiting te brengen. Of dat nu een familiekwestie was, of spanningen die in de familie voorkwamen, of de grotere familie was dat dorp – ik ben toevallig in een dorp geboren. Of die stad. Of dat klaslokaal waar alles in plaatsvond. Op een of andere manier zwijg je als kind en je ziet alles. Dat is denk ik wel de aard van een schrijver. Een observerend kind, ik was ook een heel clownesk kind, dus gewend om te verbergen wat ik allemaal

zag. Met geheimen. En ik weet ook wel dat er iets in mijn aard was: “ooit zal ik dit allemaal vertellen.” En dat heb ik nog. Soms als ik met mensen iets... een kwestie heb, denk ik: “ooit...”

Marjolein Visser: Heb je dat ook nu? Dat je denkt..

Connie Palmen: Nee, ik heb nu nergens last van. Ik heb niet iets dat ik denk ‘oh mijn god, Marjolein, nu ga je nog hier heel wat van meemaken’, nee dat heb ik niet. Op dit moment heb ik dat niet. Maar, ik heb het bijna elke dag. Dus het is wel een bron van vreugde om me te ergeren aan alles en om bij mensen te denken van wat ben je toch een waardeloos iemand. Ook van mensen van wie ik heel erg hou, dat de haat gaat winnen van die liefde. Daar kan ik bijna genot uithalen. Dat ik denk, eindelijk kan ik die ook eens anders gaan bekijken in mijn proza.

Marjolein Visser: En zijn er wel eens mensen in jouw omgeving die zeggen kun je mij niet noemen?

Connie Palmen: Oh, vanaf het begin. Ja zeker. Mensen smeken me om... ze worden ook opeens heel zwijgzaam als ik een kamer binnenkom.

Marjolein Visser: Mag ik hier even kort een vraagje over stellen aan Sinan?

Connie Palmen: Tuurlijk, tuurlijk.

Marjolein Visser: Want jij hebt ook, nou ja, vooral jezelf – ja dat klinkt zo heftig – niet gespaard, maar je bent heel open geweest in jouw boek. Bijvoorbeeld over jouw geschiedenisleraar. Heb je wel eens getwijfeld van moet ik hem wel noemen? Dat gaat hij niet leuk vinden.

Connie Palmen: Mogen wij even weten wat hij met je gedaan heeft, Sinan?

Sinan Çankaya: Nou ja, iets meer achtergrond. Het is heel makkelijk allemaal uit te zoeken. Ik ben naar het Kandinsky-college gegaan. Het oude Elshof-college. En daar gaf Nico Konst les en dat was de voorzitter van de extreem-rechtse centropartij. En dat heb ik ook wel allemaal ontdekt tijdens het schrijven van dat boek. Er zijn meerdere episodes geweest met leerlingen, lang voor mij, waarbij Konst voortdurend seksistische en racistische opmerkingen maakte. Het was een heel gedoe geweest al eerder op school en wat bij mij gebeurde was, ik kwam te laat voor de les en toen werd ik vijf minuten lang.. was Konst aan het foeteren en aan het schelden...

Marjolein Visser: Het wordt nooit meer wat met jou, zei die.

Sinan Çankaya: Het zou nooit, nooit, nooit meer wat met mij worden. En ik moest het gewoon opgeven en hij wond zich daar nogal over op.

Connie Palmen: Dus nou heb jij even wraak genomen.

Sinan Çankaya: Precies! Het was een zoete wraak.

Marjolein Visser: Want je noemt hem ook gewoon Nico Konst.

Sinan Çankaya: Jazeker. Maar kijk, ik bedoel, in zijn geval is het voor mij een no-brainer.

Connie Palmen: Onthoud die naam.

Sinan Çankaya: Het is een publiek figuur geweest. Dus in die zin had ik er al überhaupt geen moeite mee. En omdat hij een racist was. Dus ja, het was vrij makkelijk was.

Marjolein Visser: Ja, heel goed. We zitten al zo ver in het gesprek, we moeten al bijna naar het einde. Dus ik wil het even nog wat breder trekken. We hebben het nu over jullie persoonlijk... heb ik dingen gevraagd, maar ik zou jullie willen vragen om het wat breder te trekken. We leven in roerige tijden, er is oorlog, heel dichtbij. Daar zien we elke dag verschrikkelijke beelden van, we horen vreselijke verhalen, er zijn grote gevolgen van de technologisering, er is een klimaat-crisis, pandemieën... denken jullie dat hierdoor, ik wil het eigenlijk als eerst aan Connie vragen, want met jou inleving- en voorstellingsvermogen en je gaat al het langst mee in het leven en als schrijver: denk je dat hierdoor de behoefte van de lezer ook verandert? Aan welke verhalen zij behoefte hebben?

Connie Palmen: Ja, dat is in die zin een lastige vraag dat het me koud laat en ook koud moet laten. Ik ben nooit met lezers bezig geweest.

Marjolein Visser: Nee? Ik zie Hannah ook nee schudden.

Connie Palmen: Nee... en Sinan... schud eens nee Sinan. Dan kunnen we er een beetje anders mee omgaan, met je vraag, want je bent natuurlijk wel met je sensitiviteit ook bezig met wat er maatschappelijk allemaal aan de hand is, maar niet met wat een lezer wil.

Sinan Çankaya: Maar je bedoelt het niet, neem ik aan, in de zin van 'u vraagt, wij draaien'?

Marjolein Visser: Ja, ik ben gewoon benieuwd, van denken jullie dat mensen nu andere... bijvoorbeeld, meer non-fictie willen of meer andere soorten verhalen. En ik ben inderdaad heel benieuwd van... zijn jullie daarmee bezig, met die veranderende wereld, wat lezers willen? Maar ik zie jullie sowieso nee schudden.

Sinan Çankaya: Nou ja, niet met de lezer uiteindelijk. Maar ik probeer wel nadrukkelijk politieke boeken te schrijven. Waarin ik ook een boek wil schrijven die je – dat kan met een boek natuurlijk heel makkelijk, die kun je wegleggen – maar ik wil wel dat de lezer er niet omheen kan, dat het ongemak oplevert en hopelijk dus ook dat je er iets mee gaat doen vervolgens.

Marjolein Visser: Ja, want, ik zit te denken, we trekken het meer van de behoefte naar waar mensen volgens jou misschien gebaat bij zouden kunnen zijn. Ik dacht in ieder geval aan het essay wat ik net van jou heb gelezen over 4 en 5 mei, dat is te downloaden. Het heet 'Tegen heldere verhalen' en daarin pleit jij voor meerstemmigheid in geschiedschrijving. Waarom is dat zo belangrijk om dat verhaal... die meerdere, die meerstemmigheid te delen.

Sinan Çankaya: Maar dat staat helemaal los van wat de lezer ervan zou vinden. Want ik denk dat een heleboel lezers heel boos gaan worden als ze dat essay lezen. Er zitten allemaal hete hangijzers in. Het gaat over herinneringen aan de tweede wereldoorlog, aan de dekolonisatie-oorlog, het slavernij verleden... maar omdat ik de opkomst zie van extreem-rechts, van radicaal-rechts, het hele politieke spectrum dat ook naar rechts is opgeschoven. Dus ook progressieve partijen. Ik maak me zorgen. Dus ik heb uiteindelijk een verhaal willen schrijven wat ook een pleidooi is, een oproep, voor meer solidariteit en minder een soort *zero-sum* denken, het identiteitsdenken. Leed is van een groep of is van jou persoonlijk, maar veel meer dus dat allemaal overstijgen. In die essay-vorm probeer ik dus ook iets te verbeelden wat ons menselijk lot probeert vast te grijpen. Dat we het met elkaar moeten doen. En het is allemaal maar, uiteindelijk, een verhaal, maar dat is wel mijn poging, om een beetje terug te duwen.

Marjolein Visser: Ja, ik las in jouw essay het volgende, deze quote: “Ik spreek over verplaatsen in de ander, niet het overnemen van diens gezichtspunt en al helemaal niet het toekeren van de andere wang, laat staan jezelf wegcijferen ten behoeven van de ander, of de ander liefhebben. Alleen maar over je die ander voorstellen. Ik ben ervan overtuigd dat dat ons enigszins betere mensen kan maken.”

Sinan Çankaya: Ja. En dat is uiteindelijk dus een pleidooi voor empathie. Voor inleven in de ander, voor voorstellingsvermogen. Uiteindelijk denk ik wel dat dat ons naderbij kan brengen. Maar ik merk wel dat ik gelijk daaraan wil toevoegen, want ik sloeg daar ook wel op aan, Hannah, toen je zei met jou essay over chronische ziekte: je schrijft een verhaal, dat ligt heel dichtbij je, maar je wil een groter verhaal vertellen en voor dat grotere verhaal geldt ook wel met alleen empathie gaan we er natuurlijk niet komen. Want dat is nogal een gemakzuchtig antwoord. Als je dus kijkt naar wat er nu breder speelt. Maar ik denk dat verhalen wel een rol spelen en ik neem die rol steeds serieuzer.

Marjolein Visser: Ja... Hannah ik zie jou steeds knikken.

Hannah Bervoets: Ooh... ik knik ook als ik gewoon heel erg aan het luisteren ben. Dat is mijn “oh ja, ik vind het heel interessant.” Literatuur kan heel veel gevolgen hebben bij een lezer, je kan er iets uithalen, je kan er iets bij voelen, je kan er ook heel boos van worden. Maar voor mij is het... ik schrijf niet doelmatig, ik schrijf niet met een doel. Dus het kan allerlei gevolgen hebben en empathie vergroten, maar dat ik schrijf is puur om, plat gezegd, om mezelf van de straat te houden. Dat zeg ik dan een beetje badinerend, maar ik moet gewoon schrijven en wat ik schrijf is ook wel vaak betrokken omdat ik een burger ben en ik lees graag en ik ben betrokken. Maar niet omdat ik de wereld wil veranderen. Wat denk ik ook naïef is, want niemand leest literatuur. Ik bedoel, wij hier, maar dat is het denk ik. Dus het zou ook naïef zijn, dat ik denk ‘nou, ik wil de wereld veranderen, weet je wat ik doe? Ik ga literatuur maken!’ Ja, dat is dan een beetje omslachtig, dat is niet efficiënt. Dus ja, in die zin ben ik hier niet om de wereld te veranderen. Ik zou het graag kunnen, maar ik kan het niet met wat ik doe en dat is literatuur maken dus ik heb niet die doelen, maar ik sluit me aan bij de gevolgen. Het kan wel het gevolg hebben dat iemand anders leert kijken of daar iets uit haalt.

Marjolein Visser: Ja... goh, ik laat het even indalen.

Connie Palmen: Neem de tijd.

Marjolein Visser: Ik neem de tijd.

Sinan Çankaya: Het is natuurlijk ook wel een ongemakkelijke relatie tussen literatuur, de kunsten en het politieke, maar in mijn optiek gaat dat samen. Die velden staan voor mij niet los van elkaar.

Marjolein Visser: En hoe is dat voor jou?

Connie Palmen: Ja... kijk, ik wil absoluut niet de wereld veranderen. Want stel je voor dat ik de wereld verander, dan ben ik er nog verantwoordelijk voor ook. Hoe die geworden is. Daar moet ik niet aan denken, daar krijg ik helemaal paniekaanvallen van als ik me het een beetje voorstel. Ik denk het enige wat ik gedacht heb altijd, toen ik begon met ‘De wetten’, was wat literatuur voor mij was. Dat het minder eenzaam maakte, dat je in boekte gedachtegangen aantrof, of gevoelens die je... dat je denkt ‘oh, dit mag je dus voelen!’ Het is alsof... een goede roman geeft je vaak permissie om te voelen of om te begrijpen wat je voelt of om te begrijpen wat je geworden bent. ‘De wetten’ is dat mijn debuut uit ‘91. In zekere zin is dat een Faust-verhaal over een vrouw. Een vrouw verkoopt tot zeven maal toe haar ziel, niet aan de duivel, maar het komt daar een beetje in de buurt. Maar het verkopen van je ziel als vrouw, dat is helemaal geen... dat is een heel mannelijk thema en eigenlijk heb ik in al mijn romans geprobeerd om vrij rebelse vrouwen neer te zetten.

Gewoon in opstand tegen! Ik ben gewoon tegen. Eigenlijk bijna tegen alles. Maar vooral tegen mensen die proberen mij te bepalen als vrouw, die mij proberen te bepalen als Limburger, die mijn seksualiteit willen bepalen, die dat allemaal willen benoemen. Ik ben daar gewoon tegen. Dus ik kom in opstand tegen de wet, maar daarvoor moet je de wet leren kennen. Je moet weten wat er aan de hand is. Als er nu een hele maatschappelijke beweging is waar jonge mensen zich voortdurend – waar ik altijd tegen ben geweest – voortdurend hun eigen seksualiteit gaan benoemen, of hun gender en hun voornaamwoorden. Dan is er iets aan de hand. Daar probeer ik gevoelig voor te zijn. Het is zo tegen alles wat ik zelf gedaan heb. Het is je kaarten op tafel leggen en ik den altijd, nee je kaarten hou je zo ***tegen je borst*** die je leg je niet zo ***op tafel***. Ik ben die en die en je moet me zo aanspreken, ik hoor bij dat hokje, ik pas in dat vakje. Ik heb altijd mijn kaarten zo gehouden.

Marjolein Visser: In ‘De zonden van de vrouw’ doe je ook een onderzoek naar vrouwen die zich niet aan de regels houden... ik moet eigenlijk naar de laatste vraag, dus ik ga er geen vraag meer over stellen, wat ik eigenlijk wil zeggen is: ik zou het lezen. Ik heb een slotvraag. We zijn hier nu bij elkaar met heel erg veel mensen die allemaal de waarde zien van verhalen, die ook ervaren, maar misschien ook weleens daarover twijfelen, van wat moet ik met boeken en met lezen? Het thema van dit festival is ‘fictie als gids’. Waarom moeten we verhalen blijven lezen met zijn allen? En blijven vertellen? Lezen of vertellen, je mag antwoorden op een van de twee. Ik wil het van jullie alledrie graag... ben ik benieuwd.

Connie Palmén: Begin jij maar, Sinan, kan ik er even over nadenken.

Sinan Çankaya: Ja, jullie kijken mij aan. Nou ja, omdat verhalen onder andere dus ook nieuwe of alternatieve werelden kunnen creëren of ruimte kunnen scheppen. Maar dan heb ik het ook over de literatuur. Dat er ruimte komt voor verhalen die nu niet worden verteld, die worden gesmoord, die worden genegeerd. Ik denk dus ook aan de zwarte bladzijden, taboes, ongemakkelijke onderwerpen... dus in die zin denk ik dat het natuurlijk altijd gaat over je iets minder alleen voelen en vanuit die verbondenheid... dat ons wereldbeeld kan kantelen, verschuiven. Dat we dingen iets anders gaan zien en dat vind ik eigenlijk al heel erg wat.

Marjolein Visser: Dankjewel, Hannah?

Hannah Bervoets: Ja, ik vind het altijd moeilijk om te zeggen dat iets moet, want als iets moet wordt het meteen niet meer leuk. Dus ik wil helemaal niet zeggen dat we moeten lezen. Ik kan ook alleen over mezelf spreken, maar ik neem de hele dag verhalen tot me. Ook literatuur, maar ik kijk ook heel graag heel veel televisie en ik leef in die verhalen en ik begrijp mezelf door die verhalen. Ik lees en ik kijk als schrijver dus dan vind ik het moeilijk om te zeggen hoe iemand die niet schrijft kijkt. Dus ik kijk ook nog met in mijn achterhoofd ‘hoe is dit gemaakt?’ ‘hoe kan ik dit gebruiken?’, maar ik weet dat ik eigenlijk de hele dag leef in verschillende werelden. Ik trippel van de een naar de ander. Iets wat ik aan het lezen of aan het kijken ben en iets wat jij mij vertelt gaat allemaal in elkaar over en daar maak ik daar weer wat van. Dat maakt dat ik niet helemaal gek wordt van onrust en angst en verdriet, denk ik. Maar wat dat met de andere doet, ja, dat voel ik dan aan anderen.

Connie Palmén: Ja, dan zal ik toch maar dat hele banale op me nemen – daar ben ik zo goed in – het is natuurlijk entertainment. Er is iets heel guls in mensen die entertainen. De Amerikaan gebruikt het woord ‘entertainen’ ook voor dat je mensen uitnodigt “I entertain people” – dat doe ik ook heel graag. Mensen uitnodigen, kom eten, kom in mijn huis, ik onderhoud jou. En dat is wat een boek, primair, ook moet doen: entertainen. De gulheid hebben van het entertainen, van het amuseren. En daar kan heel veel uit voortvloeien: kennis, je minder alleen voelen, enzovoorts. Maar het begint toch met dat je gepakt wordt! Dit pakt mij zo. Ik heb gisteren weer voor de zevende keer naar The Lion King gekeken. Wat is het toch een fantastische film. Ik voel dan altijd heel erge dankbaarheid jegens zo’n maker en tegen die mensen die die stemmen inspreken en de mensen die

dat getekend hebben, mensen die het bedacht hebben. Een innig gevoel van dankbaarheid, mijn plezier om te leven. Dat ik denk: wat vind ik het toch fijn om te leven. Dat komt door The Lion King, onder meer.

Marjolein Visser: Nou, dit lijken me... hier gaan we niet meer overheen als slotwerk. Ik wil jullie heel hartelijk bedanken! Dames en heren: Sinan Çankaya, Hannah Bervoets en Connie Palmen!

Voice-over: Dank voor het luisteren naar 'Het grote gesprek'. Kijk op wintertuinfestival.nl voor meer informatie. Link in de shownotes.